

Néprajz

A táplálkozáshoz fűződő hiedelmek nyoma Szentesen

SZÚCS JUDIT

(Csongrád, Múzeum)

A századforduló és a század első fele táplálkozásával összefüggő szentesi hiedelmeket, szokásokat rendszereztünk az alábbiakban. Az anyagot 1977—81-ben, katolikus és református felekezetű, földművelő népességtől gyűjtöttük.

A növényi alapanyagok és azokból készült ételek hiedelmei

A búza, a gabona betakarítása közben a gabonadémonra utaló fordulatokat is használtak, ahogyan azt Papp Imre leírta. „Megzavarta a nyomtatás rendjét... a hirtelen jött nyári zivatar vagy zápor. Ennek jöttét látva, ha nem érkeztek idejében kitakarítani a beágyazott gabonát a szérű szélére, akkor bizony meg lett fogva a „medve”, és aztán a szérűben bennázott ágyásnak a szérűből való kitakarítását nevezték „medvenyúzás”-nak, majd ha ezt az „ázott gatz” a jobb idő jöttével újból beterítették a szérűbe száradni, vagy netalán ha a szérű szélén száríttatták, akkor mondták, hogy „szárítjuk a medve bőrét”.¹

A *meg lett fogva a medve, a medvenyúzás, szárítjuk a medve bőrét* fordulatok az állat alakú gabonadémon elejtésének fázisait jelzik. A medvét fogtunk, medvét fog az ágyás szókapcsolatok szerepelnek a szlovákokkal érintkező területeken a nálunk is ismert gabonadémon alakjának jeleként.² A magyar adatok európai adatokkal összevethetők, rendszerezhetők; az állat alakú démonok „a gabona növekedésének, fejlődésének lettek a megtestesítői”, és azért kellett elpusztulniuk.³

Az ősi hitvilágra utaló képzet, szellem nyomát a szentesi népnyelvből Papp Imrén kívül a múlt század végéről Goldstein Vilmos gyűjtéséből idézhetünk: „Medvét fog a búza, ha az ágyásban megázik.”⁴ (Sajnos, az 1970-es évek végén, a 80-as évek elején a legidősebbek ajkán már nem találtuk a tárgyalt fordulatokat.)

A Kisér nevű városrész döntően katolikus népessége is hitte az apokrif hagyományokra visszamenő hiedelmet, hogy a *búzaszemen Krisztus képe* van.⁵

Nemcsak a takarás és nyomtatás függ külső hatalmaktól, hanem a *kenyér sütése* is, ennek megfelelően sok hiedelem alapú szokás is fűződik hozzá.⁶ Néhányat — a teljesség igénye nélkül — bemutatunk. „Ha *csíp* valaki a *tésztabú*, akkor még-

¹ Papp Imre 1955. 14. Az idézeteket a kéziratból szöveghűen adjuk.

² Dömötör Tekla 1981. 96.

³ Ujváry Zoltán 1964. 129., 137.

⁴ Goldstein Vilmos 1879. 331.

⁵ Bálint Sándor 1977. 77.

⁶ A magyarság néprajza 1933—37. II. 187., Kiss Lajos 1922. 86—90.

rontyák. Mán nálam idősebbek monták. Lēhettem ojan tizenkēt éves. Ęn sohasēm hittem benne.” (Erdeiné).

A *keresztvetés* az egyház által nem előirt alkalomként, egyben rontáselhárító gesztusként élő szokása⁷ katolikus családoknál általános volt, reformátusoknál előfordult. „Mikor *kemēncébe akarták* vetni, kērésztet vetettek az ajtajára. Ugyancsak *mikor kisült*, mēgmozdatták, akkor újra (ti. keresztet vetettek rá). Mēg mikor *mēg akarták szegni*, az ajjára kērésztēt, ad mēg a mindēnnapi kēnyerūnket (ti. közben ezt mondták).” (Kátainé, katolikus).

A gyerekeket intették, hogy *meg ne lökjék* a kelesztésre letakart *tésztát*, mert visszaesik. Ennek racionális oka lehetett. „Mēg nē tuggyam, hogy *kēnyérrel a szādba mész pisálni*. Mer akkor nem lész jó a kēnyér.” (Szopkáné, Gránitz). Ennek az intelemnek viszont hiedelem-alapja lehetett.

Szólásként járta: „Ha karácsony locsog, a hűsvét mēg kopog, a *kēnyér kicsi és lapos lész*.” (Kátainé). Megfigyelés, tapasztalat útján is eljuthattak ilyen általánosításhoz.

A *halottnak kēnyérrel etetésére* is van adatunk. A 30-as években bálból hazatérő legény az eresz alatt *egy tányéron kēnyeret* talált. Megette. Másnap édesanyja kereste a kēnyeret, ugyanis a kevéssel azelőtt meghalt anyjának tette ki. De ez már csak szokásszerű cselekvés volt (Szűcs Imre közlése alapján).

A tészták készítéséhez, fogyasztásához is fűződhetett több hiedelem; talán a lányok és a fiúk játékos *perectördelése* (Kátainé) és a *lakodalmi kulcsoskalács* (Csákék) is ilyen lehetett.

Ahogy „Európa számos népe kultikus célzatú sütemény evésével” ünnepli Luca napját,⁸ úgy Szentes katolikus lakói is. Szűcs Imre anyja — más kiséri asszonyhoz hasonlóan — ez alkalomból süttött *pogácsák egyikébe pénzt tett*, melyre az egyik gyerek talált rá nagy örömmel; baljós jelentése már nem volt. A Kiskunságban a lucagombócot és pogácsát a halál jövendölésére készítették⁹. Az utóbbi időszakra Szegeden is a szentesi példához hasonlóan elvesztette ezt a jelentését¹⁰.

A katolikusok karácsony szombatján *mákostésztát* vagy *gubát* ettek, az új év első napján *lencsét* főztek: esetenként a reformátusok is, hogy sok pénzüik, illetve szerencsájük legyen¹¹. A szokás, az étel alkalomhoz kötött készítése, annak analógiás jelentése nélkül is élt.

Az állati eredetű nyersanyagokhoz, ételekhez fűződő hiedelmek

A *tej* a paraszti gazdaságban, családban fontos nyersanyag, áru és táplálék. Érthető módon a tehén fejhetőségét, a tej milyenségét és mennyiségét számontartották. Ha nem tudták fejni a tehenet, vagy használhatatlan tejet adott, véres volt a tej, akkor annak okát és a baj elhárításának módját keresték.¹²

A *tejbe késsel nyúlni, késsel kēnyeret aprítani* nem szabad, mert a *tehen teje véres lesz*¹³, ez az általános tiltás Szentesen még a közelmúltban is érvényes volt. A meg-

⁷ Magyar Néprajzi Lexikon 1980. III. 163. A keresztvetés szócikkből.

⁸ Bálint Sándor 1977. 75.

⁹ Tálasi István 1977. 295.

¹⁰ Bálint Sándor 1977. 75.

¹¹ A magyarság néprajza 1933—37. II. 188. „A halpikkely, a lencse, a köles, bab és mák a pénz szimbólikus előterjesztésére szolgál.”

¹² Cs. Pócs Éva 1961. A tejbabonát nem a tej táplálék voltával hozza kapcsolatba. Ennek ellene a táj- és település-monográfiák szokásához híven itt tárgyaljuk.

¹³ Tálasi István 1977. 302—303. Hasonló eljárás leírása.

rontott tehen tejét az ország más részein is ismert módon a szentesi katolikusok is vályúba öntötték, új ingvállat tettek bele. Ezt addig vágták baltával, míg oda nem ment a kapuba az, aki a rontást végezte (Agócsné)¹⁴ Ha a tehen véres tejet adott, a favályúba baltával kellett ütni, míg a tettes sírva nem kérte, hogy hagyja abba (Gránitz, vö. még a szövegmutatvánnyal). A harmadik változat szerint, ha elment a teje a tehennek, az istállóban a számlit verték söprűvel, miközben jajgatva jött, aki megrontotta a tehenet. (Józsa Erzsébetnek nagyanyja mondta el mint felsőréti, tési szokást.)

A vas, a fém ambivalenciáját mutatja, hogy rontó hatása is van, és a rontás feloldására is használható¹⁵, a gyűjtött három, tejrontást feloldó eljárásból kettőben is balta, vagyis fémtárgy a hatásos eszköz.

A tojás, a baromfi a gabonával, tejjel egyenértékű tápláléka és haszna a paraszti gazdaságnak. Érthető, hogy mágikus szertartások kapcsolódtak szaporaságukhoz, egészségükhöz. A református Erdőháti Nagy Antal mondta: „Nem gyakoroltunk ojan babonafélit. Nem. Csak annyi vót az összes, ha tyúkot ültettünk vagy libát, mán ludat, eszt csak kedden vagy péntékén. Ezeken a bizonyos napokon. Ennyi vót a babona.” Péntek az előírt napok között szerepel¹⁶, a „kedd asszonya” hatása már nem érvényesült¹⁷.

A tyúkok Luca napi megpiszkafázásának általános szokását ismerték, gyakorolták¹⁸. (Célja, hogy jól tojjanak a tyúkok.) *Tojást nem adtak el akármikor.* „Estefelé, naplēmēnt után mán nem... Most nincs. Gyere hónap!” (Nagy Bálintné). A magyar néphitben Róheim szerint a besötétedés kritikus időszak¹⁹.

Szentesre vonatkozóan Papp Imre feljegyezte, hogy „*Nem volt tanácsos csirkeketetés céljából tojást kiadni a házból, míg előbb maguk nem ültettek belőle, stb.*”²⁰

De nemcsak az alkalmatlan időben kiadott, eladott tojás, hanem az *elcserélt magliba* is szerencsétlen kimenetelű lehetett. „Énvelem történt a dolog, hogy elcseréltem maglibát. Asztán utánna nem lēt liba. Minden tojászba bele penészédēt. Hogy mivel rontyák mēg, nem tudom, mer nem rontottam soha.” (Agócsné).

A régi helyről új helyre költöző tanyások között a *baromfi-, tojás-rontás különböző módjait* gyakorolhatták (vö. még a szövegmutatvánnyal).

Az adatok egyaránt származnak református és katolikus környezetből.

Az állati származékokhoz fűződő hiedelmek

A magyarok kereszténység előtti hitvilágának nyomait a táltos alakjával jelölt hiedelmkörben dolgozta fel Diószegi Vilmos²¹.

A *disznóvér ivásában, a vér* — XX. századi változatában játékos, tréfás — *szétfröcskölésében* talán szintén a pogány magyarok hiedelmei fedezhetők fel. A disznóvér ivása Szentesen a bellérek, hentések szokásaként maradt fenn²². Csák Imre név nélkül emlékezett a szokásra, Kázmér József városi hentéseket, a Vass testvéreket emlegette. Szel Sándor a rokonságból ismert olyan bellért, aki disznóöléskor megitta

¹⁴ A magyarság néprajza 1933—37. II. 190., Ecsedi István 1933—35. 308.

¹⁵ A magyarság néprajza 1933—37. II. 297.

¹⁶ Magyar Néprajzi Lexikon 1977. I. 225—228. A baromfitartás szócikkből.

¹⁷ Magyar Néprajzi Lexikon 1980. III. 115. A kedd asszonya szócikk. Ezen a napon bizonyos munkákat tiltottak.

¹⁸ Papp Imre 1955. 26., Dömötör Tekla 1981. 100.

¹⁹ Róheim Géza 1925. 126—127.

²⁰ Papp Imre 1955. 26.

²¹ Diószegi Vilmos 1978.

²² A szokás közelmúltbeli létére Nyíri Antal hívta fel a figyelmemet. Ezúton is köszönöm.

a vért. A vér ivásának szokása Szentesen — úgy tűnik — a húszas évekig maradt fenn.

Mácsai Imréné sokfelé cselédeskedett lánykorában. Az egyik helyen a bellér mindig kért egy begrébe vért a cselédlányoktól. A frissen levágott *disznó szalonnájából* evett hozzá. Több hasonló, szóbeli adattal összevetve valószínű, hogy a friss szalonna evése a vér ivásánál későbbi és gyakoribb szokásként maradt fenn.

Papp Imre — a tőle megszokott pontossággal és részletességgel — ír a disznóvértnek a disznóöléskor történő szétfröcsköléséről. Az egyik a „Kóstojjad mán sógor!” címet viseli. Ez következik kivonatosan. Az egyik sógor „magához vette a gömböcbe szánt disznóvért, és így begréstül együtt bevitte a házba, majd ott meg így szólt a másik sógorhoz, miközben mán bele is markolt a kezivel a disznóvérbe. Kóstojjad mán sógor! — Evvel el is kezdte a kezivel a *vért a begréből* kifelé szedegetve a *sógor felé csapkodni*, mintha aszt a sógorral akarta vóna megkóstoltatni... a gömböcbe szánt disznóvérből jutott a házban levő ágyra, valamennyi bútordarabra.”²³

A másik történet „A rosszul sikerült származékok” címet viseli. Háttére, hogy az „1917 évre kelő télen” az ifjú Papp Imre apja mellett segített a disznóölésnél segédbellérként. „Őreg este lett mire mindennel kisen lettünk... egy kicsit alaposan bele is jöttünk, belemelegettünk a bellér asszonyokkal és a bellér lányokkal történő jáccadozásokba.” Ángyikája, aki a vacsorát készítette, segíteni hívta. „Oda kiérve, az tűnt a szemembe, hogy ángyikám egymaga van a konyhában... a körülötte levő fehérség mind eltűnt onnan.” Ángyikája megkérte, hogy fordítsa meg a szármát. A fazekat kézbe véve próbálta a kért műveletet végrehajtani, közben „a konyhábul eltűnt fehér nipsig most hirtelenibe előkerült. És pedig az egyik a kaminajtó, a másik a konyhaajtó mögül. A harmadik a spájbuz, a negyedik pedig ki tudná mán megmondani, hogy honnan előugorva, a kezibe mindeniknek egy begre, vagy más edény féleség. Bennük elosztva az a *disznó vir*, amit a vires hurkába elfelejtettek beletenni. Így aszt most hirteleniben mind az én *kípemre kentik rá*, de jutott abbul még az ingemre is...”²⁴

A vér ivásának és szétkenésének szentesi adatai a rokonépek hiedelemvilágának, szokásainak ismeretében egymással kapcsolatba hozhatók és értelmezhetők. „Vogul és osztyák nyelvokainak a nyers húst és eleven vért mindenek fölött kedvelték, tehát abból rendezték a nagy áldozati lakomákat.”²⁵

A szerző Munkácsi Bernát gyűjtésére hivatkozik, aki áldozati lakomák részletes leírását adja. A lakomáknak tárgyalt témánkra, a vér ivására, a szalonna evésére, a vér szétfröcskölésére, annak értelmezésére vonatkoztatható elemei, részletei következnak. Az áldozati állat vérért megisszák, homlokukra kenik²⁶, a nyers, véres húsdarabokat megették, közben „össze-vissza mázolták arcukat, kezüket és ruházatukat.”²⁷ Régi források jelzik, hogy „leölt áldozati állat vérével befecskenedik lakaikat.”²⁸ Egyik esetben távol tartották a nőket az áldozati lakomáktól²⁹, más esetben velük hajtatták végre³⁰.

Helyi adatunk szerint a bellér ivott a leölt disznó véreből egy begrényit, esetleg ekkor evett a szalonnából is, a vérrel a disznóölésben résztvevők összekenték egy-

²³ Papp Imre 1967. 5.

²⁴ Papp Imre 1973. 153—155.

²⁵ Mészöly Gedeon 1952. 50. Kiinduló irodalomként Nyíri Antal ajánlotta.

²⁶ Munkácsi Bernát 1910.¹ 107., Munkácsi Bernát 1910.² II. 0452—53.

²⁷ Munkácsi Bernát 1910.² II. 0453., 0455.

²⁸ Uo. 0454.

²⁹ Uo. 0445.

³⁰ I. Ny. Szmírnov 1980. 321. Ősszel a szántóföldön a jó termésért az áldozati állatot a férfiak jelenlétében az asszonyok és a gyerekek ölték le.

mást és lakhelyük berendezéseit is. Mindez az ősi áldozati lakomák szertartásainak megőrzött nyoma?

A vérnek a hiedelemvilágban gyógyító és varázsereje is volt. Az áldozati állat véréhez fűződő szokásokból kiindulva az ember és az állat vérének különös erejében való hitig megjárta szakaszait jelöli (nem biztos, hogy a leírt sorrendben) az ember-, állatvérrel való gyógyítás³¹, a megégetés³² (vagyis a vér szerelmi varázslásra történő felhasználása); a ráolvasásokban szavakban megjelenő gyógyító³³ vagy rontóerővel³⁴ bíró vér.

A *megégetésről* is vannak adataink. A századfordulón és a század elején a lányok mulatságban furcsa ízű pogácsával kínálták meg a legényeket³⁵. Városi kereskedő-pap családban fiatalon az apát, majd később a fiút is a házban éppen szolgáló cseléd-lány készült megégetni. Rajtakapták, hogy menstruációs vért gyűjtött és furcsa ízű palacsintával kínálta a család fiatal férfitagját (Gilicze László).

A *bájjalos asszony*³⁶ hírét reformátusok lakta városrészben találtam meg. Szerelmi praktikákkal foglalkozó, maga szabad életet élő nő volt a szentesi bájjalos asszony. (Bizonyára nem állt egyedül a városban tudományával.) Levéltári kutatásokból levont következtetések és közelmúltbeli szóbeli gyűjtések³⁷ is azt látszanak igazolni, hogy érdemes lenne napjainkban még Szentesen is önálló kutatási témaként foglalkozni a kérdéssel.

Ez és már korábban jelzett adatok is igazolni látszanak azt a feltevést, hogy a református vallási néprajz anyaga nem jellegtelen és szürke³⁸.

Az állatáldozatokhoz köthető tárgyat³⁹ és hiedelmet az óvó erejű lókoponya alakjában⁴⁰ találtunk. Református gazda tanyájából van adatunk; a padlás felső sarkában függött a lókoponya, hogy „jobb szerencse legyen a tyúkokhoz.”⁴¹

Nemcsak a vérnek tulajdonítottak rendkívüli erőt, hanem a vér színű, „vérés”⁴² növénynek, virágnak⁴³. E gondolatmenettel a húsvétkor adott *piros tojásig* jutunk. A húsvéti ünnep hagyományos ételei között is szerepel a főtt tojás, a főtt sonka és főtt kolbász mellett. A húsvéti locsolás szertartásának is lényeges része, kultikus tárgya. A locsolkodó fiúk színes, gyakran piros tojást kaptak. A táplálékot jelentő

³¹ Gönczi Ferenc 1901. 220. Az apa vérével kell gyógyítani a gyerek nyavalyatörését. — A magyarság néprajza 1933—37. II. 363. Az állatok gyógyító erejű váladéka között szerepel a vér.

³² Magyar Néprajzi Lexikon 1980. III. 562. A megégetés szócikk., Dömötör Tekla 1981. 101., Róheim Géza 1925. 65.

³³ Polner Zoltán 1978. 146. Ijedségre gyógyító hatású az Igyál szent vért! felszólítású imádság. 198. A vörös színű virág is gyógyító hatású.

³⁴ Bornemissza Péter 1977. 33. A hetvenhétfele csúz úgy tör az emberre, hogy piros vérét is megissza. 77. Hasonló példa.

³⁵ Papp Imre mondta el a szentesi Vámos Ilona Leánykollégiumban tartott egyik előadásán.

³⁶ Magyar Néprajzi Lexikon 1979. II. 362—365. A gyógyító szócikkhez utalva szerepel a bajos—bájjos, a bájjalos fogalmát nem tárgyalja a lexikon.

³⁷ Szabó Kálmán 1957. 174., Beck Zoltán 1981. 52.

³⁸ Tálasi István 1979—80. 21. (A tanulmány első megjelenése 1945!), Pócs Éva 1964. 3., Kósa László kézirat.

³⁹ Munkácsi Bernát 1910.² 0459., 0461. A kézben tartott vagy karóra tűzött állatfej a pogány hitvilágban is biztosan kapott mágikus jelentést.

⁴⁰ Magyar Néprajzi Lexikon 1980. 268. A koponya szócikk., Dömötör Tekla 1981. 49., A magyarság néprajza 1933—37. IV. 240—241., II. 180. Méri István 1964. 111—115.

⁴¹ Papp Imre 1972. 19.

⁴² A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára ... II. 1117. vér szócikke szerint a vér -s képzős származékának eredeti alakja vérés-vörös volt. Ezt az alakot használják az *i-zó* nyelvjárást beszélő legidősebb generáció tagjai.

⁴³ Polner Zoltán 1978. 148., A magyarság néprajza 1933—37. II. 363.

állati származék adott (az utód kel ki belőle) vagy szerzett (színesre vagy mintásra festett) tulajdonsága alapján is szimbólikus jelentést vett fel.⁴⁴

A szentesi lányok is piros tojást adtak a locsolóknak. „Mikor kislány vótam, festéttünk piros tojást, aszt attunk a fíjúknak, még néhány fillért.” (Vajda Sándorné). Idős férfi adatközlőm, Csonka István köszöntő verse után, a vers szövege szerint is piros tojást várt, és kapott is a legutóbbi időkig. Gyermekeit is erre szoktatta. A legidősebb korosztály ifjúságában (esetleg később is) tisztelettel teljesítette a szokás szerinti nembeli feladatát, és még tovább adta a következő generációnak is.

Az *ital kiloccsantásának* szokását városban élő nagyszüleimnél, az ő nemzedéküknél találtam meg; ha a kútról a pohárba vizet engedtek, kiöntöttek belőle. Magyarázatát már nem tudták adni. A táplálkozás-vizsgálat részeként az Alföld más részéről is feljegyezték⁴⁵.

A rokonépek szokásaiban a századforduló táján Munkácsi Bernát ősi formájában találja még az engesztelő áldozatok részeként a pálinka földre öntését; az ételáldozat után a pálinkából a hora loccsintottak. De az áldozatban szerepelhetett bor is⁴⁶. A szokásnak a rokonépek szokásával történő összevetés gondolatmenete a vér ivásánál, szétfröcskölésénél leírtakkal azonos lehet.

Papp Imre „Kóstojjad mán sógor!” már idézett történet-címe az állatáldozat, kínálás mozzanatát idézi számunkra. Szentesi városi családban — saját családomban, gyermekkoromban — gyakran elhangzottak a következő fordulatok a gyerekek etetése közben: *Mit imátkozol neki?* Ne imátkozz neki! Jelentése: Miért kínálgatod annyit? Ne biztasd már evésre mindenáron!

Az állatáldozatok alkalmával „az áldozati ételnek a bálvány szájához kenése tulajdonképpen a bálványistennek étellel való kínálása volt.” „A kínálás — imádás volt. Meg fordítva is mondhatom, az imádás — kínálás volt.”⁴⁷

Felvetődik a kérdés, hogy az imád *-koz-* gyakorítóképzős és *-nak, -nek* vonzatú alakja az emberek együttes evésének helyzetében is a régi áldozatok megfogalmazásának nyomát őrzi-e.

A gyűjtés időpontja, (amelyet a bevezetőben jeleztünk) és a felekezeti hovatarozás a hiedelmek meglétében és kutathatóságában szerepet játszhattak. Tíz—húsz évvel korábban bizonyára gazdagabb anyagot lehetett gyűjteni. A recens anyag feldolgozásának többféle módja lehetséges. A fentiekben az állati származékokhoz fűződő szokásokat és hiedelmeket néztük meg részletesebben, próbáltuk visszavezetni pogány hagyományokra, ezzel a szokás hiedelem-magyarázatát adni. A növényi és állati alapanyagokhoz és azokból készült ételek hiedelmeit más összefüggésben is vizsgáltuk⁴⁸.

⁴⁴ Magyar Néprajzi Lexikon 1979. 608—612. A húsvéti tojás szócikk szerint nálunk legkedveltebb szín a piros., Földesné Györgyi Erzsébet 1980. 250. A „tojás piros színe a színnek tulajdonított mágiikus, bajelhárító erővel lehetett kapcsolatban.”

⁴⁵ Ecsedi István 1933—35. 352. Felhúzzák vödörben a vizet, kilötyöntenek belőle és isznak.

⁴⁶ Munkácsi Bernát 1910.³ 0430. Hasonló példák. 0470—71., 0442., Magyar Néprajzi Lexikon 1977. I. 61—62. Az áldozat szócikk.

⁴⁷ Mészöly Gedeon 1952. 51.

⁴⁸ Szűcs Judit 1985. 321—330.

SZÖVEGMUTATVÁNYOK

Tejrontás

„Én nem babonáskottam. Nem is hittem, nem is hiszék ... Én nem is foglalkosztam vele. Ha valaki aszt monta, hogy így megrontották, úgy megrontották, megrontotta a maga két keze. Hallottam ... az én anyám annyáéknak is vót tehene. Oszt kijárt a csordára. Oszt aszt monták, hogy megrontották. Mer nem bírt alámenni, hogy mőkfejje, annyira rúgott. Egy másik öregasszony aszt monta, hogy fejje még a tehenet, oszt tőccse bele a vájúba. Végyn elő egy új ingvállat.

Oszt akkor vákta addig baltával — a kaput közbe bécsubta —, míg az az illető oda nem mēnt a kapura, addig vákta, mer akkor annak az illetőnek a hátát vákta.”

(Agócsné Fekete Nagy Rozália).

„Mégverte a tehenet szēmmel, oszt a tehén vérēs tejet adott. Elmēnt a kuruzslóhoz. Őnzsd bele a tejet a favájúba, oszt űssed, maj jelentkēzik. Gyütt is az öregasszony, cafatokba lógott a ruha (ti. rajta).

— Jaj, nē űssé, lelkēm!

Mer télēn ijenēket beszéltek az embērēk.” (Gránitz Imre).

A baromfi és a tojás megrontása

„Vannak csúnya asszonyok... karácsony éjszakáján ellopják a szalmát, kotlófészket lopnak. Abbú, úgy rontya még ... Hogy hogy csináltak, nem tudom, mer én nem csináltam...

Ha a szomszédbú kértem tojást, nem kelt ki.

Aszt az én szomszédasszonyom is csinálta, hogyha feles tanyába vót, oszt elmēnt, onnan, bēmēnt oda, ahun a tyúkjja még a disznója vót, jószágjuk vót. Vētt egy zacskót, oszt mindēn jószágnak a ganéjábú behányt a zacskóba, még osztán a pókhálót mind lészette a kezivel bele a zsákba, oszt elvitte, hogy annak oszt nē légyēn szerēncsēje. Ijet hallottam.

Tisztára kidöglött az aprójószág, ēccēr így jártunk. Így ért a szerēncsētlenség, mikor felesk vótunk. Hogy valaki lészette a pókhálót, balkézzel ... Az ágylába alá tēszik. Nagyanyámtú hallottam.” (Agócsné Fekete Nagy Rozália).

Az adatközlőktől idézett, rövidebb-hosszabb, nagyolt fonetikus átírásban szereplő szövegek az adatoláson kívül a szentesi népnelv bemutatását is szolgálják.

Helyenként következetlennak tűnhet, hogy egy-egy adatról hiányzik az adatközlő neve. Ennek oka, hogy jelen sorok írója szentesi születésűként ezeket személyesen megélte, gyermekkorában hallotta.

Adatközlők

Agócs Jánosné Fekete Nagy Rozália sz. 1902., Csák Imre sz. 1910., Csonka István sz. 1905., Erdei Jánosné Szabó Margit sz. 1909., Erdőháti Nagy Antal sz. 1896., Gilicze László sz. 1915., Gránitz Imre sz. 1906., Kázmér József sz. 1908., Kátai Istvánné sz. 1893., Mácsai Imréné Csíger Eszter sz. 1906. körül, Nagy Bálintné Ladányi Rozália sz. 1902., Szél Sándor sz. 1901., Szopka Mihályné Berezvai Rozália sz. 1930., Szűcs Imre sz. 1916., Vajda Sándorné Kis Julianna sz. 1891.

Mivel a feldolgozásban jelentős mennyiségű és értékes adatokat idézhettünk Papp Imre munkáiból, olyanokat, amelyeket szóbeli gyűjtéssel már nem lehetett találni, róla külön is kell szólni. Papp Imre dónáti, református kisparasztból — 1952-

től 1973-ig, 31 éven át dolgozó — a legnevesebb szentesi önkéntes néprajzi gyűjtő lett. Munkái a vidék (Szentes határa) népzésének részletes leírásai önálló feldolgozásra is érdemesek, arra várnak. (Válogatásban Papp Imre: A parasztember élete Szentes tanyavilágában címmel, Juhász Antal szerkesztésében hozzáférhető: Szentes, 1982.)

IRODALOM

- A magyar nyelv* történeti-etimológiai szótára
1970 II.
- A magyarság néprajza
1933—37 II., IV.
- Bálint Sándor*
1977 Ünnepi kalendárium. Szent István Társulat. Bp.
- Beck Zoltán*
1981 Szerelmi varázslás-adatok Biharugra és Körösnagyharsány népi hitvilágához. Múzeumi. Kurír. IV. 6.
- Bornemissza Péter*
1977 Ördögi kísértetek. Magyar Helikon.
- Dömötör Tekla*
1981 A magyar nép hitvilága. Corvina.
- Diószegi Vilmos*
1978 A pogány magyarok hitvilága. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Ecsedi István*
1933—35 A debreceni és tiszántúli magyar ember táplálkozása. Debrecen, DMÉ.
- Goldstein Vilmos*
1879 Tájszók. Szentesiek. Nyr.
- Gönczi Ferenc*
1901 Az emberi betegségek gyógyítása a göcseji népnél. Ethn.
- Földesné György Erzsébet*
1980 Egy ősi szimbólum — a húsvéti tojás. Világosság.
- Kiss Lajos*
1922 A kenyérsütés babonái Vásárhelyen. Ethn. 86—90.
- Kósa László*
Protestáns egyházas szokások és magatartásformák. Kézirat az Új Magyarság Néprajza számára
- László Gyula*
1977 Östörténetünk kutatásának nehézségei. In. Régészeti tanulmányok. Magvető, Bp.
- Magyar Néprajzi Lexikon
1977 I.
1979 II.
1980 III.
- Méri István*
1964 Kiaggatott lókoponyák Árpád-kori falvainkban. AÉ. I.
- Mészöly Gedeon*
1952 Az ugorkori sámánosság magyar szókincsbeli emlékei. MNy.
- Munkácsi Bernát*
1910^a A sámán istenidézés és bűbájosság a vogul-osztyák hitéletben. Ethn.
1910^b Vogul népköltési gyűjtemény II.
- Papp Imre*
1955 A tanyai ember élete Szentes tanyavilágában. Kézirat.
1967 Az öreg tanya. Kézirat. Apró történetek az öreg tanyával kapcsolatosan.
1972 A mi kis tanyáskánk. Kézirat.
1973 A régi szentesi disznótorok. Kézirat.
- Cs. Pócs Éva*
1961 Étel és étkezés a magyar néphitben és népszokásban. Népr. Ért.
1964 Zagyvarékas néphite. NéprKözl. II. 3—4.
- Polner Zoltán*
1978 Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok. Szeged.
- Róheim Géza*
1925 Magyar néphit és népszokások. Bp.
- Szabó Kálmán*
1957 Szerelmi étető. Népr. Ért. 1—2.

I. Ny. Szmírnov

1980 Cseremisiz (mari) hiedelmek és áldozatok. In: A tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágából. Európa Könyvkiadó., Bp.

Szűcs Judit

1985 A tiszántúli magyarok és szlovákok táplálkozásának hiedelmei. Békési Élet. 3.

Tálasi István

1977 Kiskunság. Gondolat, Bp.

1979—80 Az Alföld néprajzi kutatásának kérdései és problémái. In: Dissertationes Ethnographicae. 3—4.

Ujváry Zoltán

1964 A magyar agrárritusok zoomorf démonaihoz. In: Műveltség és Hagyomány. Debrecen

Die Spuren des Glaubenswelt der Ernährung betreffend in Szentes

Judit Szűcs

Die Glauben und Gewohnheiten betreffs der volklichen Ernährung werden in diesem Aufsatz nach der folgenden Systematisierung untersucht: die pflanzlichen Stoffe und aus diesen Stoffen, bzw. aus tierischen Produkten gewonnene Nahrung. Aus der ersten Gruppe sind die sg. Getreidedämonen hervorgehoben. Die Dämonen mit Tierkörper, die mit europäischen Parallelen zu vergleichen sind, haben noch Erinnerungen in den folgenden Redewendungen: "der Bär wurde gefangen", "dem Bären ist die Haut abgezogen", "die Bärenhaut wird getrocknet".

Aus den Produkten der Viehzucht können Elemente des Glaubens mit dem Schweineblut in Zusammenhang gebracht werden: das Trinken des Schweinebluts, das Essen von rohem Speck und das Zerspritzen des Blutes zeigen noch die Spuren des heidnischen Tieresopfers der Wogulen. Der mit Blut vermischten Nahrung wurde Zauberkraft beigemessen, solche Nahrung und Getränke wurden in Szentes von einer Zauberin der Getränke hergestellt.

Die Spuren "der Anbietung — Anbetung", der Beschmierung der Lippen von dem Götzen mit Opfernahrung sind unter den sprachlichen Formulierungen vorzufinden, die bei der Kinderernährung gebräuchlich sind: "Warum betest du ihn an?", "bete ihn nicht an!". Die Bedeutung dieser Formen: "biete ihm mal nicht mehr an!".